

Universiteit
Leiden
The Netherlands

L'incident diplomatique en Staatse ambassadeurs in Madrid, 1648-1672

Ebben, M.A.

Citation

Ebben, M. A. (2019). L'incident diplomatique en Staatse ambassadeurs in Madrid, 1648-1672. *Leidschrift. Historisch Tijdschrift*, 34(3), 51-68.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3200886>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3200886>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

L'incident diplomatique en Staatse ambassadeurs in Madrid, 1648-1672

Maurits Ebben

Op 19 september 1669 overleed de Staatse ambassadeur Hendrick van Reede van Renswoude in Madrid. Hij was de eerste officiële vertegenwoordiger van de Heren Staten-Generaal in Madrid sinds de Spaanse koning Filips IV (1605-1665) in 1648 in Munster vrede had gesloten met de Nederlandse protestantse opstandelingen en de Republiek der Verenigde Nederlanden had erkend als onafhankelijke en soevereine staat. Van Reede van Renswoude was kort voor zijn overlijden overgegaan tot de katholieke godsdienst en werd op kosten van de Spaanse koning met veel triomfantelijke pracht en praal Rooms begraven. De pompeuze staatsbegrafenis had door de Staten-Generaal opgevat kunnen worden als een grove belediging. Het kwam niet zelden voor dat een minder ernstig diplomatieke incident werd opgeblazen tot een diplomatieke rel die leidde tot bevestiging van de contacten, verwijdering tussen twee mogendheden, tot een politieke breuk en zelfs tot oorlog. De discrepantie tussen een ogenschijnlijk onbeduidende gebeurtenis in de diplomatieke sfeer en de repercussies op het niveau van de internationale relaties kon soms iedere beschrijving tarten.¹ Diplomatieke incidenten konden de bron zijn van conflicten tussen staten en vorsten, maar ze konden ook met opzet uitgelokt worden en gebruikt worden als aanleiding om bepaalde politieke doelen na te streven. De zich ontwikkelende diplomatie in vroegmodern Europa bood echter ook instrumenten om te voorkomen dat incidenten uitgroeiden tot grote conflicten.² Als de publieke eer en waardigheid van een staat niet al te veel beschadiging zou oplopen, kon het incident bijvoorbeeld

¹ L. Bély, 'Anatomie de l'incident diplomatique' in: L. Bély en G. Poumarède eds., *L'incident diplomatique, XVIIe-XVIIIe siècle* (Parijs 2010) 451–458; G.R. Berridge en A. James, *A Dictionary of Diplomacy* (Basingstoke en New York 2001) 121-122; N. Comago, 'Beyond the Media Event: Modes of Existence of the Diplomatic Incident', *Place Branding and Public Diplomacy* 14 (2018) 64–73; D. Riches, 'Conversion and Diplomacy in Absolute Northern Europe' in: D.M. Luebke e.a. eds., *Conversion and Politics of Religion in Early Modern Germany* (New York en Oxford 2012) 87-100.

² J. Black, *A History of Diplomacy* (Londen 2010); L. Bély, *L'art de la paix en Europe. Naissance de la diplomatie moderne XVIIe – XVIIIe siècle* (Parijs 2007) 3-4; H. Schilling, *Konfessionalisierung und Staatsinteressen, 1559-1660* (Paderborn 2007) 120-190.

worden genegeerd, excuses konden geëist en aangeboden worden, al dan niet door middel van een bezending of bijzonder ceremonieel en onderhandelingen.

Diplomatieke incidenten deden en doen zich herhaaldelijk voor in verscheidene vormen en naar aanleiding van dikwijls onverwachte zaken. Historici, premodernisten en modernisten, hebben deze incidenten in grote lijnen vanuit drie gezichtspunten bestudeerd. Ten eerste is er de oude traditie om diplomatieke incidenten te beschouwen als triviale momenten in de geschiedenis die goed zijn voor anekdotes en amusante herinneringen van diplomaten. Ten tweede zijn er historici en politicologen die zich concentreren op de nauwkeurige analyse van spraakmakende incidenten die grote politieke en militaire gevolgen hebben gehad. Ten derde is er onder wetenschappers ook aandacht voor de manier waarop en waarom ontvlambare incidenten op een vreedzame wijze tot een oplossing konden worden gebracht.³

Deze bijdrage sluit aan bij de derde benadering en concentreert zich op de diplomatieke incidenten tussen de Staatse diplomaten en de Spaanse autoriteiten in Madrid in de periode van Johan de Witt (1653-1672). Aangetoond zal worden waarom en hoe de Republiek ondanks de oude vijandelijkheden en religieuze tegenstellingen in de tweede helft van de zeventiende eeuw opvallend goede relaties met Spanje heeft onderhouden, en incidenten als bovengenoemde niet heeft aangrepen om conflicten uit te lokken of te laten escaleren. Verklaringen hiervoor moeten vooral gezocht worden in de internationale politieke omstandigheden waarin beide mogendheden zich sinds de Vrede van Munster bevonden. Escalatie van diplomatieke incidenten tot onderlinge conflicten konden beide zich niet permitteren. Bovendien zal onderzocht worden welke diplomatieke instrumentaria beide mogendheden hebben aangewend om de goede relaties te bewaren. Alvorens een aantal diplomatieke incidenten in Madrid te analyseren, wordt ingegaan op de Spaans-Nederlandse betrekkingen sinds de Vrede van Munster en de internationale context waarin die plaatsvonden.

Spaans-Nederlandse betrekkingen en de internationale context

Door de vrede van 1648 hadden de Spanjaarden het oorlogsfront in het noorden kunnen sluiten. Ze hadden gehoopt de Republiek over te kunnen

³ Cornago, 'Beyond the Media Event', 64-65.

halen tot het aangaan van een bondgenootschap ter bescherming van de Zuidelijke Nederlanden en bovendien verwachtten ze dat de Nederlanders hun van financiële middelen en oorlogsmateriaal zouden voorzien in de strijd tegen Frankrijk en Engeland. Nederlandse financiers waren graag bereid de Spaanse kroon geld voor te schieten en handelaren leverden met volle instemming van de overheid wapentuig en scheepsbouwmaterialen voor de armada's. Maar tot een militaire en politieke toenadering waren de Nederlandse gezagsdragers niet bereid.

In de visie van de raadpensionaris Johan de Witt zou een toenadering of een verbintenis met Madrid alleen een uitdaging voor de Fransen zijn om de Spaanse bezittingen in de Nederlanden binnen te vallen en in te lijven. Toespelingen van De Witt op een eventuele samenwerking met de Spaanse koning om de Zuidelijke Nederlanden te beschermen, beantwoordde de Franse koning Lodewijk XIV (1638-1715) stelselmatig met irritatie. Hoe Madrid ook aandrong op een gezamenlijke defensie van de Zuidelijke Nederlanden – vooral omdat ook de Engelsen kansen zagen Vlaamse havens te bezetten – De Witt wilde tot de verbazing van de Spanjaarden zelfs niet de schijn wekken er geïnteresseerd in te zijn. Als hij dat deed, was dat hooguit om aan Lodewijk XIV een signaal af te geven dat hij niet akkoord zou gaan met een Franse bezetting of inlijving. Van een militaire samenwerking met Spanje verwachtte de raadpensionaris eigenlijk niets. De territoriale pretenties van Lodewijk XIV in de Spaanse Nederlanden moesten niet met geweld, maar door een regeling met de Franse koning zelf binnen de perken worden gehouden.⁴

Toch kon de Republiek de goede verstandhouding met de Spaanse koning niet verwaarlozen. Een van de belangrijkste voorwaarden voor het succes van de handel en nijverheid van de Republiek was de sluiting van de Schelde en de blokkade van de Vlaamse kust door een tarievenpolitiek. De voortzetting daarvan was van het grootste belang. Met de Spanjaarden had de Republiek daarover in de Vrede van Munster goede afspraken gemaakt. De beste garantie was de handhaving van de status quo waarin de Zuidelijke Nederlanden onder Spaans gezag zouden blijven. Voorstellen van de Franse koning om over te gaan tot een onderlinge verdeling van de Zuidelijke

⁴ A.C. Carter, *Neutrality or Commitment: The Evolution of Dutch Foreign Policy, 1667-1795* (Londen 1975) 7-18; M. Ebben, 'Teoría y práctica de la política exterior de Johan de Witt: El caso de España' in: A. Crespo Solana en M. Herrero Sánchez eds., *España y las 17 provincias de los Países Bajos II* (Córdoba 2002) 47-63; J.I. Israel, *Dutch Republic and the Hispanic World* (Oxford 1982) 375-441.

Nederlanden langs de taalgrens of de oprichting van een neutrale staat leidden tot niets, omdat de Noord-Nederlanders inmiddels de Fransen niet vertrouwden en hen zeker niet tot directe burens wilden hebben.⁵

Ook de handel met Spanje en de slukhandel met zijn Amerikaanse bezittingen waren voor de Nederlanders een belangrijke reden om goede relaties met Madrid te onderhouden. Sinds de Vrede van Munster hadden Nederlandse kooplieden, met name uit Amsterdam, een bijzondere belangstelling aan de dag gelegd voor de handel met het Iberisch schiereiland. De aanstelling van consuls door de Directie van de Levantse Handel en de Staten-Generaal in een groot aantal Spaanse havens in de loop van de jaren na het tekenen van de vrede is een indicatie daarvoor. Binnen een jaar na de vrede werden zes Nederlandse consuls benoemd die in Spaanse havens, verspreid over de noord-, zuid- en oostkust, en één op het Canarische eiland Tenerife, Nederlandse handelsbelangen moesten behartigen.⁶

Hoe meer maatregelen de Engelsen en de Fransen troffen om de Nederlanders van hun interne markten te weren en de Hollandse handel in hun havens onmogelijk te maken, des te meer zochten de Nederlandse kooplieden naar alternatieven om hun slinkende handel in Frankrijk en Engeland te compenseren. In tegenstelling tot Cromwell (1599-1658) en later Karel II (1630-1685) in Engeland en Lodewijk XIV in Frankrijk, toonde Filips IV van Spanje zich minder vijandig ten opzichte van de Nederlandse kooplieden. In Spanje werd hun door de overheid weinig in de weg gelegd. Deze welwillende houding kwam deels voort uit de Spaanse afhankelijkheid van de Nederlandse economie, deels doordat ze in overeenstemming was met het internationale beleid van de Spaanse regering, dat sinds 1648 gericht was op een goede verstandhouding met de Republiek.⁷

⁵ Japikse, *Johan de Witt*, 161-171; H.H. Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625-1672* (Princeton 1978) 474-490.

⁶ M. Ebben, 'Uwer Hoog Moogenden Onderdaenigsten Dienaers. Nederlandse consuls en Staatse diplomatie in Spanje, 1648-1661' *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 127:4 (2014) 649-672; M. Herrero Sánchez, 'Las relaciones económicas entre la monarquía hispánica y las Provincias Unidas de 1648 a 1680. La red consular holandesa en los puertos españoles' in: A. Alvar Ezquerro, J.M. de Bernardo Ares en P. Molas Ribalta eds., *Espacios urbanos, mundos ciudadanos. España y Holanda*, ss.XVI-XVII (Córdoba 1998) 100-110.

⁷ Israel, *Dutch Republic and the Hispanic World*, 421-441.

De relatie met Spanje stond derhalve niet zwaar onder druk door onderlinge spanningen. Het probleem voor de Republiek was feitelijk dat ze als kleine economisch welvarende staat zich van vele kanten bedreigd zag in haar grote handelsbelangen en mogelijk zelfs in haar territoriale integriteit. Het beleid van De Witt was de status quo en de vrede in Europa te handhaven door met de grote mogendheid Frankrijk en het opkomende Engeland niet-aanvalsverdragen te sluiten. Daarbij was een openlijke Spaans-Nederlandse samenwerking op politiek en militair terrein uitgesloten. Verder dan vriendschappelijke relaties kon de Republiek niet gaan om de grote economische belangen en eigen veiligheid te kunnen waarborgen. Na 1670 zou de situatie door oorlogsdreiging echter drastisch veranderen. Voor Spanje gold toen dat het vrijwel alleen stond in zijn strijd tegen Frankrijk en de verdediging van de Zuidelijke Nederlanden.

Eerste diplomatieke irritatie: gebrek aan reciprociteit

De Spaanse koning had verwacht dat de Staten-Generaal na de vredesluiting een volwaardige ambassadeur met ruime bevoegdheden naar Madrid zouden sturen, met name omdat hij zelf in Den Haag een residerende ambassadeur had aangesteld. Eerst op 20 mei 1656 zonden de Heren Hoog Mogenden een tweetal afgevaardigden naar Madrid, van wie Hendrick van Reede van Renswoude als diplomaat zou achterblijven. Aanvankelijk waren zij gestuurd om de Heren Staten-Generaal te excuseren voor hun nalatigheid een hoge diplomaat naar het Spaanse hof te sturen. Eveneens moesten zij de komst van een buitengewoongezantschap aankondigen dat de opdracht had de vriendschappelijke banden te bevestigen door de koning de hoogste diplomatieke eer te bewijzen. Gezien de internationale positie waarin de Republiek verkeerde, durfden de Staten het niet aan Van Reede te benoemen tot volwaardig ambassadeur. Onder meer uit vrees voor represailles van Lord Protector Cromwell besloten de Staten van Holland en de Staten-Generaal Van Reede slechts de titel resident minister te geven. Bovendien mocht de nieuwe diplomaat alleen maar representatieve taken vervullen, de Staten informeren over alles wat zich aan het hof en in de koninklijke raden afspeelde en de Staten op de hoogte houden van de staat van het Spaanse leger en vloot. Hij moest ook economische zaken afhandelen, wat neer kwam op het indienen van klachten van de Nederlandse consuls. Onderhandelen en verdragen sluiten behoorden

echter niet tot zijn bevoegdheden. Koning Filips IV en de *Consejo de Estado*, de belangrijkste adviesraad van de koning, waren hoogst verontwaardigd.⁸ Desondanks, weliswaar na maanden uitstel, ontving de koning de laaggeplaatste diplomaat op 3 augustus 1656 in eerste audiëntie ‘gelijk ambassadeurs van gekroonde hoofden’ en met grote hoffelijkheid, genegenheid en warmte. Van Reede maakte ook nog zijn opwachting bij Don Luis de Haro, de eerste minister, en bij andere leden van de Consejo de Estado die de nodige egards tegenover hem in acht namen. Dat deden zij nadrukkelijk om te laten blijken dat goede relaties met de Republiek hun na aan het hart lagen.⁹

Van Reedes positie veranderde ingrijpend toen hij in 1664 bevorderd werd tot ordinaris ambassadeur. Zijne Majesteit liet aan de Staatse diplomaat weten zeer ingenomen te zijn met diens nieuwe status. De eerste audiëntie in zijn nieuwe hoedanigheid bereidde Van Reede in samenspraak met de ceremoniemeester nauwkeurig voor. Ze zou volgens de procedure worden voltrokken die ook nageleefd was bij de eerste audiëntie van de Franse en keizerlijke ambassadeurs en bij de recentelijk gearriveerde ambassadeur van Venetië. Van Reede liet alle andere uitheemse ministers uitnodigen om bij de plechtige ceremonie aanwezig te zijn met het verzoek hun familie mee te nemen volgens de stijl van het Spaanse hof. Alle diplomaten kwamen daarop Van Reede aan huis feliciteren en ‘alle gewenschte affectie van haere principalen tegens Uwe Hoogmogende Staten exprimeeren’.¹⁰ Iedereen bevestigde zijn komst, op de ambassadeur van Engeland na, die liet weten er niet bij te kunnen zijn omdat Londen precedentieproblemen met concurrerende gezanten wilde voorkomen. Dit kwam hij persoonlijk mededelen met de nodige uitleg. Hij was aan komen rijden vergezeld door een groot aantal edelen in een stoet met drie koetsen, alle bespannen met vier paarden. Het vertoon was bedoeld om publiekelijk duidelijk te maken dat er geen *rupture* was tussen Engeland en de Republiek.¹¹ Zeer voldaan meldde Van Reede in december dat hij ook

⁸ Archivo General de Simancas, Estado (hierna: AGS-E), legajo (leg.) 8471, 1^a parte, f. 90 v.

⁹ Nationaal Archief Den Haag, Archief van de Staten-Generaal (hierna: NL-HaNA 1.01.02), inv. nr. 7049, Van Reede aan de Staten-Generaal, Madrid 9 augustus 1656, gelezen 8 september; AGS-E, leg. 2089, 8468, 8474; Israel, *Dutch Republic and the Hispanic World*, 404.

¹⁰ NL-HaNA 1.01.02, inv. nr. 11921, f 422-424.

¹¹ NL-HaNA 1.01.02, inv. nr. 11921, f 428, 431, 432.

toegelaten was tot de kapel van het koninklijk paleis en dat zijn aanwezigheid op Rooms-Katholieke feesten voortaan op prijs werd gesteld. Hij mocht de koning zelfs bezoeken in een klooster dat via het paleis te bereiken was. Hem werd medegedeeld op dezelfde eer te kunnen rekenen als die aan de ambassadeur van de koning van Engeland betuigd werd.¹² Al met al hadden de Staten-Generaal in 1664 de diplomatieke relaties met wederzijds genoeg op gelijke hoogte gebracht.

Nog voor Van Reedes verheffing tot ordinaris ambassadeur hadden Haer Hoog Mogenden echter al een poging gedaan om het gebrek aan reciprociteit te compenseren. In 1660-1661 hadden ze reeds een buitengewoon gezantschap naar Madrid gezonden. Officieel legden de drie extraordinaris ambassadeurs van het gezantschap hun bezoek af om de koning te feliciteren met de vrede met Frankrijk en met het huwelijk van een van zijn dochters met Lodewijk XIV. Tijdens de eerste audiëntie werd echter meteen duidelijk dat ze vooral waren gestuurd om hun excuses aan te bieden voor het lange uitblijven van een openlijke eerbetuiging aan Filips op het hoogste niveau.¹³ Omdat de Heren Staten wisten dat de koning daarop was gesteld, hadden zij de ambassade samengesteld uit drie ambassadeurs uitsluitend van adellijken bloede: de Hollander Johan van Merode, de Stichtse Godard Adriaen van Reede van Amerongen en Philips Aebinga van Humalda uit Friesland. Het bijna honderd man tellende gezelschap kostte de staat een fortuin vanwege de verre reis, het lange verblijf en het grootse uiterlijk vertoon in de Spaanse hofstad. Hoewel de Spanjaarden meer politieke munt uit het bezoek hadden willen slaan, spaarden zij op hun beurt kosten noch moeite om de Nederlanders met de hoogste eer te bejegenen. Van Merode, de president van de drie gezanten, meldde bij thuiskomst aan de Staten-Generaal dat zij met grote tevredenheid konden terugzien op hun Spaanse missie. De grootse manier waarop de koning hen had onthaald, had bejegend tijdens hun verblijf en uitgeleide had gedaan, was de eer en hoogheid van de Nederlandse Republiek meer dan waardig.¹⁴ Het was overigens geen toeval dat de Staten-Generaal in 1661 een gezantschap stuurden. Het politieke klimaat was er inmiddels rijp voor doordat Frankrijk en Spanje in 1659 vrede hadden gesloten. Bovendien had de

¹² NL-HaNA 1.01.02, inv. nr. 11922, f19, 20.

¹³ Gelders Archief Arnhem. Archief van de huizen Waardenburg en Neerijnen, inv. nr. 0439, B. Clingelenborch te Neerijnen. V. Van Merode, 782 II Harangue uitgesproken door Johan van Merode, 17 december 1660.

¹⁴ L. Huygens, *Spaans journaal*; M. Ebben ed. (Zutphen 2005) 320.

troonsbestijging van Karel II in Londen in 1660 bij Nederlanders en Spanjaarden de hoop gevestigd op een betere relatie met Engeland. Een tijdperk van Europese vrede leek op handen, wat de mogelijkheid tot diplomatieke toenadering vergrootte.

Het Staatse bezoek kende nauwelijks incidenten, op de weigering van de Friese ambassadeur na om te buigen bij de consecratie van de hostie tijdens de mis op kerstdag in de kapel van het koninklijk paleis. Hij veroorzaakte bijna een schandaal dat kennelijk met de mantel der liefde werd bedekt. Toch was het gedrag van de Fries niet onopgemerkt gebleven en werden de Nederlandse ambassadeurs bij volgende religieuze gelegenheden min of meer verdekt opgesteld. Althans tijdens de viering van de dag van Sint Blasius in de San-Jerónimo-kerk mochten zij geen plaats nemen in de kerkbanken, maar moesten zij de dienst en het ceremoniële uitdelen van de wassen kaarsen gade slaan van achter een houten traliewerk.¹⁵

Ook kende het afscheid van de drie buitengewone ambassadeurs een ongemakkelijk incident. Zoals gebruikelijk aan de meeste Europese hoven, kregen de scheidende ambassadeurs cadeaus aangeboden om hun persoonlijk en de staat die ze vertegenwoordigden de nodige eer te bewijzen voor hun verdiensten. Deze genereuze geste van het Spaanse hof konden de heren echter niet aanvaarden, omdat de Staten-Generaal in 1651 besloten hadden dat het Staatse diplomaten verboden was giften of andere 'benefitiën' aan te nemen. Door af te wijken van dit algemeen aanvaarde diplomatieke gebruik, schonden de Nederlanders de eerste regels van beleefdheid en bruiskeerden ze de Spaanse vorst. De Spaanse gezanten in Den Haag namen namelijk wel geschenken in ontvangst, terwijl die van de Haer Hoog Mogenden 's konings geschenken afsloegen. Dit plaatste de Katholieke Majesteit die nog van de Staten-Generaal een bijzonder en kostelijk miniatuur schip uit Nederland voor de Retirovijver had gekregen in een ongelijkwaardige en dus onaanvaardbare positie ten opzichte van de bestuurders van de Republiek.¹⁶ Don Esteban Gamarra, de Spaanse ambassadeur in Den Haag, loste de ongemakkelijk situatie op door de Spanjereizigers later in de Republiek persoonlijk te benaderen. Het heeft er

¹⁵ Huygens, *Spaans journaal*, 233, 301.

¹⁶ NL-HaNA 1.01.02, inv. n. 11921, f 351.

alle schijn van dat alleen de strenge Van Merode onkreukbaar is geweest in dezen.¹⁷

Het Spaans-Nederlandse diplomatieke verkeer ontbeerde lange tijd de overeengekomen reciprociteit. Aanvankelijk kwam alleen Spanje de Munsterse belofte na om diplomaten uit te wisselen. Het deed dat op het hoogste niveau door een ambassadeur naar Den Haag te sturen, terwijl de Staten-Generaal eerst in 1656 een diplomaat van lage rang aanstelden. Beide landen behandelden elkaar op diplomatiek niveau omzichtig door elkaar voor zover mogelijk tegemoet te komen in ceremoniële plichtsbetrachting. Spanje leek daarin toch vooral geleid door politieke verwachtingen, waardoor het de Republiek meer eerbetoon verleende dan het volgens diplomatiek gebruik mocht verwachten. Tot 1664 bleef de Republiek om haar eigen redenen daarin achter en kennelijk kon ze het zich veroorloven. De Spaanse welwillendheid en de rekbaarheid van de diplomatieke regels en gebruiken al naar gelang de politieke behoeftes boden daar de gelegenheid toe.

Het Staatse ambassadegebouw: een huis vol schilderijen met heiligen en een paus!

De Heren Staten-Generaal hadden in Madrid geen eigen ambassadegebouwen in bezit, zoals ze die evenmin in andere Europese hoven hadden. Ze lieten het aan het oordeel en de smaak van de ambassadeurs over een passende woning te vinden en die te huren. Dat was niet alleen een Nederlands gebruik. Ook de diplomatieke vertegenwoordiging van andere Europese staten hadden tot het begin van de negentiende eeuw geen vast ambassadegebouw. In Spanje wees de koning naar zijn kundig oordeel meestal een vacante woning toe aan de nieuwe diplomaat die dan de eigenaar huur betaalde.¹⁸ Van Reede kreeg bij zijn aankomst in 1656 een groot huis aangeboden in een buurt waar ettelijke hoge functionarissen woonden en van waaruit men snel het koninklijk paleis

¹⁷ AGS-E leg. 3980, Den Haag, 13 augustus 1661 Gamarra aan de Consejo de Estado; leg. 4010, 13 september 1661; Archivo Histórico Nacional Madrid (hierna: AHNM) Estado (E) libro 720, 3 september 1663.

¹⁸ Black, *A history of Diplomacy*, 175-176; C.G. Picavet, *La diplomatie française au temps de Louis XIV, 1661-1715* (Parijs 1930) 97; Ph.S. Lachs, *The Diplomatic Corps under Charles II and James II* (New Brunswick 1965) 76-79.

El Real Alcázar kon bereiken. De buurt was geen toplocatie, maar ook andere diplomaten, zoals de keizerlijke gezant, hadden er hun residentie.¹⁹ Het gebouw zou echter geen vaste residentie worden voor Nederlandse diplomaten, want na de dood van Van Reede woonden diens opvolgers op verschillende locaties in andere delen van de stad.²⁰

De inrichting van het gebouw is vrij goed gedocumenteerd, omdat een inventaris, taxatie en een verslag van de veiling van de persoonlijke bezittingen van de ambassadeur bewaard zijn gebleven. Deze waren opgemaakt vrijwel direct na het plotselinge overlijden van Van Reede. Dat was gedaan op verzoek van diens secretaris, de Brusselaar Charles Le Roy en Jan van Hardenbroeck, een neef (neveu) van de overledene.²¹ Een van de meest opvallende bezittingen van de Nederlandse ambassadeur was een niet onaanzienlijke collectie schilderijen. Deze was merkwaardig, omdat het karakter ervan vrijwel niets gemeen had met typisch Nederlands kunstbezit. Als men al zou mogen veronderstellen dat de decoratie van een Staatse ambassade een staatkundige, politieke of religieuze boodschap zou uitstralen, was daar niets van in de schilderijen te herkennen.²² De verzameling was in feite heel on-Nederlands en kwam meer overeen met een typisch Spaanse devotiecollectie, gezien het grote aantal specifieke katholieke schilderijen dat heiligen en Maria tot onderwerp had.²³ Zelfs het portret van een paus bevond zich onder de kunststukken. Dergelijke elementen wekken verbazing, omdat ze volstrekt niet te rijmen zijn met het protestantse karakter van de Republiek.

¹⁹ AGS-E leg. 2677; J. de Barrionuevo, *Avisos de Madrid, 1654-1658*. A. Paz y Mélia ed. (Madrid 1892) II, 438; Ochoa Brun, *Diplomacia española*. VIII La Edad Barroca II, 285; J. Vidaurre Jofre, *El Madrid de Velázquez y Calderón* (Madrid 2000) II El plano de Texeira. Plano 8D3, 466.

²⁰ AHNM, leg. 2896 (2); NL-HaNA 1.01.02, inv. nr. 8556, Verbaal van Hieronymus van Beverningk 1670-1671. 7 februari 1671.

²¹ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid (hierna: AHPM) (1.569), prot. 8.373, fol. 230-351; NL-HaNA 1.01.02, inv. nr. 7064, Brief van Charles Le Roy Madrid, 21 september 1669; M. Ebben, 'Het Staatse ambassadegebouw in de zeventiende eeuw. Het logement van Hendrick van Reede van Renswoude in Madrid, 1656-1669', *Virtus Jaarboek voor Adelsgeschiedenis* 25 (2018) 29-55.

²² C. Brown, *The Dutchness of Dutch Art* (Amsterdam 2002) 9, 27-28; J. L. Price, *Dutch Culture in the Golden Age* (Londen 2011) 106.

²³ J. Brown, *Painting in Spain, 1500-1700* (New Haven en Londen 1998) 176-177; M.B. Burke and P. Cherry, *Collections of Paintings in Madrid, 1601-1755* (Los Angeles 1997) 189-190.

Het is echter onwaarschijnlijk dat Van Reede zelf de residentie van deze Roomse decoratie heeft voorzien. Bekend is dat, toen hij het huis bij zijn entrée kreeg toegewezen, het al was ingericht. De plaatselijke krant met korte binnen- en buitenlandse nieuwsberichten, *Avisos de Madrid*, merkte in juni 1656 namelijk vol verbazing op dat de woning die de koning voor de resident van Holland had bedacht katholiek was opgesmukt vol met schilderijen van heiligen. De schrijver vroeg zich dan ook af waarom de Nederlandse diplomaat bij het zien ervan het katholieke spul er niet onmiddellijk had uit gedonderd. De journalist had er toen in ieder geval nog niets van vernomen en het was ook niet gebeurd.²⁴ Van Reede heeft waarschijnlijk op een gegeven moment de hele inboedel met de collectie overgenomen en mogelijk aangevuld met werk naar eigen keuze.²⁵ Waar hij welke schilderijen heeft laten ophangen en welke functie ze hebben gehad in de ambassade, daarover biedt de inventaris geen duidelijkheid, omdat de notaris de inboedel niet van vertrek tot vertrek heeft beschreven. Niet onwaarschijnlijk hingen de profane schilderijen, in series, bij elkaar ter decoratie van de 'publieke', representatieve ruimtes van het gebouw, waar de ambassadeur officiële genodigden ontving en bevonden zich de katholieke devotionele stukken in de meer private gedeeltes of lagen ze in opslagruimtes.

Desalniettemin is de aanwezigheid van een katholieke schilderijenverzameling in een protestantse ambassade hoogst merkwaardig en doet die een aantal vragen rijzen. Waarom heeft de koning aan de Nederlandse ambassadeur, een vertegenwoordiger van een protestantse natie, een woning met een dergelijke inrichting ter beschikking gesteld? Was dat een diplomatieke slordigheid die Van Reede had kunnen opvatten als een regelrechte belediging? Waarom heeft de diplomaat de katholieke schilderijen niet onmiddellijk bij de aanvaarding van de woning of in een later stadium laten verwijderen? De publieke opinie in Madrid, zo blijkt uit de *Avisos*, had van de Nederlandse diplomaat niet anders verwacht. Zo maakte Van Reede geen daadkrachtige start en heeft men er in Madrid zich niet alleen over verbaasd, maar wellicht ook genoeglijk om gelachen. Was

²⁴ Barrionuevo, *Avisos de Madrid*, II 445.

²⁵ De eigenaar van het pand had grote schulden en waarschijnlijk kwam Van Reede hem te hulp door de inboedel van hem over te nemen omdat hij hem in de rechtbank probeerde te verdedigen tegen ongeduldige schuldeisers. AGS-E leg. 2677, 25-V en 2 VI-1661.

dit het eerste ongemakkelijke diplomatieke voorval, er volgden er nog meer van een andere, beduidend ernstigere orde.

Cross-confessional borders

Hendrik van Reede van Renswoude was sinds zijn aankomst in Madrid verstoken geweest van een geestelijk begeleider. De Heren Staten-Generaal hadden er voorlopig vanaf gezien een dominee naar het hof van de Katholieke Koning te sturen, omdat hun vertegenwoordiger nog niet de diplomatieke status had die hem het recht gaf op een huispredikant. Op 22 juli 1664, na de bevordering van de Nederlandse diplomaat aan het Spaanse hof tot ordinaris ambassadeur, benoemden de Staten-Generaal Peter van Balen (Petrus Balenus 1643-1690) tot ambassade-predikant in Madrid, op voorwaarde dat de classis van Den Haag hem daartoe geschikt achtte.

In november 1664 kwam de jonge theoloog aan in Madrid en na verloop van tijd zocht hij er het gezelschap van leden van de jezuitenorde, met wie hij in discussie trad over geloofszaken. Hij raakte onder de invloed van katholieke theologanten die kritisch stonden tegenover de kerk van Rome en de paus, en die tegelijkertijd gematigd waren in hun oordeel over de reformatie. Van Balen kreeg steeds meer begrip voor het katholieke geloof, woonde heilige missen bij en zou zelfs voor het altaar hebben geknield. Hij bekende later dat hij sterke sympathieën had gekoesterd voor het syncretisme, een religieuze stroming die de hereniging van de christelijke kerken voorstond.²⁶

Ambassadeur Van Reede van Renswoude oordeelde dat de positie van de jonge predikant in Madrid niet te handhaven was, te meer daar Van Balen andere ambassadeleden trachtte te overtuigen van zijn nieuwe inzichten. De Staten besloten tot repatriëring en machtigden de Nederlandse gezant de jonge dominee ontslag te verlenen om verdere reputatieschade voor de Republiek en de predikant te voorkomen. Eenmaal teruggekeerd in Holland, zetten de kerkelijke autoriteiten hem uit zijn geestelijk ambt en stelden hem onder curatele van theologen in Leiden. Hoewel gerehabiliteerd, zou hij nog een aantal keren met de kerkleiders in

²⁶ W.P.C. Knuttel ed., *Acta der particuliere synode van Zuid-Holland, 1621-1670* (Den Haag 1912) IV, 441-445.

conflict raken vanwege zijn cartesiaanse 'onrechtzinnigheid' en zijn bewondering voor de filosofische logica van Baruch de Spinoza.²⁷

De zaak Van Balen in 1664 toont aan dat in Madrid kennelijk de mogelijkheid bestond, althans voor een beperkte groep, diepgaand over kerkelijke zaken te spreken, waarbij opvalt dat er ook Spaanse geestelijken waren die protestantse opvattingen niet volledig verwierpen. De Nederlandse gezantspredikant getuigde van een open discussie over syncretistische ideeën tussen hem en Spaanse geestelijken. Waarschijnlijk sprak hij er eveneens met Van Reede over, met wie hij ook na zijn vertrek, zo wordt vermoed, contact bleef onderhouden.²⁸ De Nederlandse kerkelijke autoriteiten zagen dit echter allemaal heel anders. Zij beschouwden de Spaanse bemoeienis met de predikant als een poging hem van zijn geloof te brengen en als een flagrante aanval op de Nederduitse Gereformeerde Kerk. De Heren Staten handelden bedachtzaam in dezen en besloten de zaak op zijn beloop te laten. De synode daarentegen liet het er niet bij zitten en diende op eigen gezag een officiële aanklacht in bij de Spaanse ambassadeur in Den Haag waarin ze haar diepe verontwaardiging uitsprak over het ongehoorde voorval.²⁹ Nu was het standpunt van de synode zeker niet ongegrond, gezien het feit dat leden van Van Reedes huishouden wel vaker door Spaanse geestelijken werden benaderd om zich tot de katholieke godsdienst te bekeren. Jan van Wassenaar, bijvoorbeeld, een ambassadebediende, bezweek in 1665 onder de Roomse missionaire druk en zocht vanwege zijn overstap naar de kerk van Rome asiel in de keizerlijke ambassade in de buurt.³⁰

Van onvergelykbare orde was echter het schandaal van de bekering van Hendrick van Reede van Renswoude tot de katholieke godsdienst in 1669. Op 8 september, elf dagen voor zijn dood, liet de Nederlandse gezant zijn testament opstellen waarin hij verklaarde als rooms-katholiek te willen sterven. Hij belastte de executeurs met de taak hem ter aarde te bestellen in

²⁷ J.I. Israel, *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity* (Oxford 2001) 342-344; W. Klever, *Mannen rond Spinoza, 1650-1700. Presentatie van een emanciperende generatie* (Hilversum 1997) 187-204; M. Wielema, *Filosofen aan de Maas. Kroniek van vijfhonderdjaar nijsgerig denken in Rotterdam* (Baarn 1991) 84.

²⁸ M.J.A. de Vrijer, *Ds. Petrus van Balen, Medicinae et juris doctor. Ambassade- en hofprediker in de Gouden eeuw* (Utrecht 1928) 24-27.

²⁹ Knuttel, *Acta*, IV, 443.

³⁰ F.E. Graf von Pötting, *Diario del Conde de Pötting, embajador del Sacro Imperio en Madrid (1664-1674)*, ed. by Miguel Nieto Nuño (Madrid 1990) 110, 128.

de kerk van de *casa profesa* van de orde der jezuiten.³¹ Twee dagen later deed hij de kerk nog een schenking van 200 *doblonas de oro* om er een zilveren stralenkrans mee te bekostigen voor het beeld van de allerheiligste maagd Maria de la Salud in het hoogaltaar.³² Na de ochtend van zijn overlijden werd hij opgebaard in de grote zaal van de residentie. De zaal was rijkelijk versierd met fluwelen rouwkleden en kostbare kandelaars die in alle haast ter beschikking waren gesteld door de koninklijke nonnenkloosters *La Encarnación en Las Descalzas*, niet ver verwijderd van de ambtswoning. De Spaanse autoriteiten hadden besloten de overleden diplomaat een staatsbegrafenis te bezorgen, volledig op kosten van zijne majesteit.³³ Nog op de avond van de dag van overlijden vertrok de lijkstoet, onder begeleiding van soldaten, met flambouwen van de residentie naar de kerk van het jezuitenhuus in de buurt van de *Plaza Mayor*, het hoofdplein van de stad.³⁴ Daar werden in overeenstemming met de laatste wil van Van Reede van Renswoude zijn stoffelijke resten begraven. Negen dagen lang werden er in de met talrijke kaarsen verlichte kerk missen voor hem gelezen onder gezang van de *Capilla Real*, het beroemde koor van de koninklijke kapel. Voor de gelegenheid was het interieur op bevel van het paleis aangekleed met zwartfluwelen en damasten tapijten, voorzien van gouden boorden. Op de negende dag bracht men de laatste eer aan de bekeerling voor wie in de kerk een katafalk was opgericht. Daarop ontbraken in dit geval de gewoonlijke insignes: het familiewapen van de ambassadeur, een grafspreek en uiteraard het wapen van de Nederlandse staat.

Wat de overwegingen van de Spaanse gezagsdragers ook mogen zijn geweest, de hele pompeuze en triomfantelijke katholieke begrafenis die de Spaanse schatkist tegen de 44.000 *reales de vellón* had gekost, was een regelrecht diplomatiek affront voor de Heren Staten-Generaal. De individuele bekering van een diplomaat of van een van de leden van diens huishouden had in de vroegmoderne tijd de potentie heftige reacties op te

³¹ AHPM (1.569), 8.377, 423r-v.

³² AHPM (1.569), 8.377, 426r-v; G. Quintana, *A la muy antigua, noble y coronada villa de Madrid. Historia de su antigüedad, nobleza y grandeza* (Madrid 1624) 440.

³³ Archivo General de Palacio, Reinado de Carlos II, caja 83, expediente 2 Entierro y funerales de Baron D.ⁿ Enrique de Relde, Embajador de Holanda. Año 1669; NL-HaNA 1.01.02, inv. nr. 7064, Brief van Charles le Roy Madrid, 21 september 1669.

³⁴ Quintana, *A la muy antigua ... villa de Madrid*, 439-440; A. Sánchez López, 'La casa profesa de los Jesuitas en Madrid y una serie de pinturas adqueridas por Carlos III', *Archivo español de arte* LXXX, 319 (2007) 277.

roepen. De overgang naar een ander geloof van een van zijn ministers bracht de zendende vorst of staat ernstig in verlegenheid. De diplomaat werd namelijk gezien als een verlengstuk of zelfs de verpersoonlijking van de vorst of de staat. De eer, het aanzien en het gezag van de vorst en de staat werden er ernstig door aangetast.³⁵ Bovendien was het een aanval op de identiteit van een vorst of staat die zich sterk vereenzelvigde met de godsdienst door zich op te werpen als de verdediger ervan. Ook werd bekering geassocieerd met verraad aan de eigen gemeenschap en gezien als een vrijwillige breuk met de eigen groep.

Er is dikwijls aandacht besteed aan de dramatische overgangen van vorsten of dynastieën naar een andere godsdienst, die schokken in Europa teweegbrachten en leidden tot veranderingen in de Europese internationale verhoudingen. Naar de bekering van individuen, en in het bijzonder van diplomaten en leden van hun huishouden, en de gevolgen daarvan voor de diplomatieke betrekkingen, is doorgaans weinig onderzoek gedaan. D. Riches laat zien hoe de bekering van de echtgenote van de Brandenburgse ambassadeur in Zweden kon escaleren tot een diplomatieke breuk tussen Berlijn en Stockholm.³⁶ Hoewel de Zweeds-Brandenburgse casus in veel aspecten verschilt van de bekering van Van Reede en het eerbetoon daarvoor door de Spaanse koning, toont Riches ermee aan tot hoe ver de politieke consequenties konden reiken. Opvallend is hoe weinig of eigenlijk geen ruchtbaarheid er in de Republiek aan het incident is gegeven. Er zijn, voor zover bekend, geen pamfletten over verschenen. Nederlandse kranten maakten weliswaar melding van het overlijden van de Staatse ambassadeur in Madrid, maar over zijn bekering en de grootse staatsbegrafenis schreven ze geen woord.³⁷ De *Oprechte Haerlemsche Saterdagse Courant* van 19 oktober 1669 informeerde zijn lezers tot in de details over de ziekte en de plotselinge dood van Van Reede. De krant verwees daarbij naar de brief van de ambassadesecretaris als bron, maar maakte geen gewag van de bekering noch de Roomse uitvaart. Laat staan dat de krant een spoor van

³⁵ M. Ogdon, *Bases of Diplomatic Immunity. A Study in the Origin, Growth and Purpose of the Law* (Washington 1936) 121-139.

³⁶ D. Riches, 'Conversion and Diplomacy in Absolute Northern Europe' in: D.M. Luebke e.a. eds., *Conversion and Politics of Religion in Early Modern Germany* (New York & Oxford 2012) 87-100.

³⁷ *Extraordinaire Haerlemsche Donderdaeghse Courant*, 17 oktober 1669, nr. 42; *Gazette ordinaire d'Amsterdam Lundi*, 28 oktober 1669, nr. 43.

verontwaardiging signaleerde bij de heren Staten-Generaal.³⁸ Toch wisten politiek ingewijden in Den Haag wel degelijk van de bekering, getuige opmerkingen in particuliere correspondentie van functionarissen uit het Haagse circuit.³⁹

De Staten-Generaal hebben zich ook niet beraden om tijdelijk de diplomatieke contacten met Spanje te bevriezen. Sterker nog, terwijl ze in de jaren 1650 en in de eerste jaren van het volgende decennium talmden met het zenden van een diplomaat, laat staan op het hoogste niveau, maakten ze na de dood van Van Reede van Renswoude haast een nieuwe ambassadeur te benoemen. Al in december hadden de Staten van Holland beraadslaagd over de instructies voor een nieuw aan te stellen ambassadeur. Die hadden in tegenstelling tot de instructies voor het buitengewone gezantschap van 1660 een sterk politiek karakter.⁴⁰ Toen begin februari 1670 de zeer ervaren diplomaat Hieronymus van Beverningk bedacht was voor de functie, drong Johan de Witt er bij hem persoonlijk op aan die taak op zich te nemen, want de zaken in de wereld hadden zo'n loop genomen '... dat de principaelste post, die alsnu vanwege deesen Staet waer te nemen staet, is aen 't Hoff van Spaigne tot Madrid ...'.⁴¹ Dat het tot januari 1671 duurde voordat Van Beverningk in Madrid arriveerde, had alles te maken met diens idee dat de dagen van de raadpensionaris geteld waren.⁴² Het binnen- en buitenlandse beleid van De Witt stond op wankelen, waardoor de veiligheid van de Republiek in direct gevaar dreigde te komen. De geruchten gingen dat de Engelse en Franse koning een geheim verdrag hadden gesloten waarin zij elkaar zouden bijstaan bij een aanval op de Zuidelijke Nederlanden en de Republiek. Hoewel de missie naar Madrid in eerste instantie was bedoeld

³⁸ *Oprechte Haerlemsche Saterdaegse Courant*, 19 oktober 1669, nr. 42: 's Gravenhage 17 October Haer Hoog Mogenden zijn soo men verstaet over Frankrijck door den Secretaris van den Heer Ambassadeur van Rheede bij Missive in date den 21 September uijt Madrid ghenotificeert dat den wel ghedachten heer Ambassadeur des lesten Augusti overleden was aen een vehemente koorts aldaer ghenamemt Tabardillo.'

³⁹ C.J. Gonnet ed., *Briefwisseling tusschen de gebroeders Van der Goes, 1659-1673*, Deel 2 (Amsterdam 1909) 92.

⁴⁰ H.A. van Dijk, *Handelingen met Frankrijk en Spanje in de jaren 1668-1672* (Utrecht 1851) 333-334; R. Fruin, G.W. Kernkamp en N. Japikse ed., *Brieven van Johan de Witt IV* (Amsterdam 1913) 62-67.

⁴¹ Fruin, Kernkamp en Japikse ed., *Brieven van Johan de Witt IV*, 62.

⁴² H. Bontemantel, *Notulen gehouden ter vergadering der Staten van Holland in 1670*. C.G. Smit ed. (Utrecht 1937) 9 noot 3, 208.

om de Spanjaarden met klem aan te sporen tot versterking van de verdediging van de Zuidelijke Nederlanden, effende Van Beverningk de weg voor een toenadering tot Spanje. Na zijn thuiskomst werden de onderhandelingen in Den Haag voortgezet, die op 17 december 1671 uitmondde in een defensief verbond met Spanje. Later, in 1673, besloten beide partijen onder oorlogsdruk het verbond om te zetten in een offensief verdrag tegen Frankrijk.⁴³

Conclusie

De Spaans-Nederlandse betrekkingen kenden spanningen en incidenten van diplomatieke aard, met de potentie te escaleren. Beide mogendheden waren echter in staat en bereid die met diplomatieke middelen op te lossen en kwalijke gevolgen te voorkomen. Na de Vrede van Munster had de Spaanse koning verwacht dat zijn gebaar van verzoening met de voormalige Nederlandse opstandelingen, door een volwaardige ambassadeur naar Den Haag te sturen, beantwoord zou worden met een dergelijke diplomatieke zet van de Heren Hoog Mogenden. Als een soort middenweg stuurden de Staten-Generaal een diplomaat van lagere rang om zich te laten excuseren, en later een buitengewoon gezantschap van drie adellijke ambassadeurs met hun gevolg, dat naast het aanbieden van excuses ook expliciet de taak had de vriendschapsbanden met de koning te bevestigen. Dat de Spaanse vorst hen ontving met alle eegards en als gezanten van een gekroonde natie, was een ceremonieel signaal dat ook hij de wederzijdse betrekkingen hoogschatte. De permanente aanwezigheid van de Nederlandse resident minister en zijn actieve deelname aan het diplomatieke verkeer in Madrid met alle protocollaire omlijsting en audiënties aan het hof bevestigden de dialoog tussen de twee mogendheden. Verklaringen voor het uitblijven van oververhitte reacties op de diplomatieke incidenten in de Spaans-Nederlandse betrekkingen in Madrid moeten vooral gezocht worden in de internationale politieke omstandigheden waarin beide mogendheden zich bevonden en de economische belangen die vooral voor de Republiek op het

⁴³ F.W.C.P. van Bylandt, *Het diplomatisch beleid van Hieronymus van Beverningk gedurende de jaren 1672-1678* (Den Haag 1863) 5-6; Van Dijk, *Handelingen met Frankrijk en Spanje*, 436, 441-442, 450, 467; M. Herrero Sánchez, 'La Monarquía hispánica y el tratado de La Haya de 1673', *Diálogos hispánicos* 16 (1995) 103-18; Rowen, *John de Witt*, 763-766.

spel stonden. Dat gold niet alleen voor de Republiek. Over het algemeen bepaalden in vroegmodern Europa de internationale politieke constellatie en de politieke wensen van staten de grenzen van het diplomatieke incident en zijn repercussies. Al naar gelang de politieke overwegingen kon het incident worden uitvergroot, opgeblazen, gebagatelliseerd of genegeerd. In het geval van de bekering van Van Reede en diens ostentatieve begrafenis, restte de Republiek gegeven de omstandigheden niets anders dan van deze pijnlijke en eerdere diplomatieke incidenten geen zaak te maken en er zo min mogelijk ruchtbaarheid aan te geven.